

Van Qoqun rəsminə türk bayrağının hilal

Kənan Hacı

Böyük sənətin dahilərindən sayılan holland rəssamı Van Qoqun tablolarından birində türk bayrağı öz əksini tapıb. Çoxları bu faktdan xəbərsizdir. Bu barədə ilk dəfə türk şairi Sunay Akın yazıb. Van Qoq həmin rəsmi 1888-ci ildə çəkib. "Milletin portreti" rəsinin sağ küncündə yuxarıda ay-ulduzlu bayraq görünür. Beşguşəli ulduz hilalın şəfqətinə sığınıb. Maraqlı məqam budur ki, rəssamın rəsinə adını verdiyi Millet türk olmadığı kimi fransız uniformasında təsvir edilib. Ay və ulduz fransız piyadalarını simvolizə edir.

Türk poeziyasının parlaq isimlərindən olan Cemal Süreyya "Əhməd Arif" adlı əsəsində Van Qoqun sarı rəngə vurğunluğunun sirrini çözləyir: "Hollandiyada olarkən Van Qoqun sarı rəng sevdasının sirrini tapıb bu rəsmlərdəki rəngləri daha çox sevməyə başladım. Çünki Hollandiyadakı coğrafiyanı, yer üzünü, bitki örtüyünü bəzəyən sarılar Van Qoqu insan və sənətkar olaraq kəşf etməyimə kömək etmişdi. Van Qoqun sarısı özündə holland torpağının sarısını əks etdirir".

Amma Cemal Süreyya yanılırdı. Van Qoqun Hollandiyada, Belçikada çəkdiyi tablolarında sarı deyil, tünd rənglər hegemonluq edir. Araşdırıcılar tərəfindən "qaranlıq dövr" adlandırılan həmin illərdə Van Qoq "Toxucu", "Şamdanlı və Romanlı natürmort", "Fırtınada Şeveningen sahili", "Kartof yeyənlər" kimi tünd, qaranlıq rənglərin üstünlük təşkil etdiyi tablolara imza atıb.

Van Qoqun həyatı da tünd rənglərlə zəngindir, keçirdiyi iztirablı ömrün rəsmlərinə də yansımaları təbiidir. İrvinq Stounun məşhur "Yaşamaq yangısı" romanı Van Qoqun həyatından bəhs edir. Həmin romanda yazıçı rəssamın qulağını kəsdiyini və qanaxmadan öldüyünü yazır. Deyilənə görə, gərgin ruhi təbəddülatlar, sarsıntılar Van Qoqun mənəvi gücünü tükədir. Sevdidiyi qız - Ursula da onun məhəbbətinə rədd cavabı verdikdən sonra qulağını kəsərək ona göndərmiş.

Amma bir çox mənbələrdə yazılır ki, o, tanıdığı iki oğlan tərəfindən təsadüfən öldürülüb. Van Qoq hansısa mehmanxanada qalmış və hər gün qaldığı məkanın yaxınlığındakı sünbül zəmisinə rəsm çəkməyə yollanmış. Gümanlara görə, orda oğlanlardan birinin əlində ehtiyatsızlıq üzündən açılan tüfəng təsadüfən Van Qoqa dəyibmiş. Yaralı vəziyyətdə olan Van Qoq oğlanları xilas etmək üçün günahı öz üzərinə götürübmiş. İrvinq Stoun isə oxucuya tamam başqa bir versiyanı təqdim edir. Əsərdə Van Qoq Borinajda kömürçüxaranlarla birlikdə çalışır, keşiş kimi vaizlik edir, küfr danışdığına görə onu vaizlikdən uzaqladırlar. Dünya nemətlərindən imtina edən Van Qoq ruhunu təmizləyir, yalnız qəhvə, çörək və kəsmiklə qidalanır. Bütün bunlar "Yaşamaq yangısı" romanında bənzərsiz üslubda təqdim edilir. Bəzən boyanı yeyir, yeməyinə belə rənglər qatır. Deyirlər, hətta bir dəfə qayçı ilə Qogenin boğazını kəsmək istəyib, amma son anda öz qulağını kəsib. Yaz aylarında uzun-uzadı tarlalarda, sünbül zəmilərində çalışmaq sinirlərini büsbütün pozubmuş.

Van Qoqun bioqrafiyası tarixi mənbələrdə, onun haqqında yazılan kitablarda, internet materiallarında öz əksini tapıb, bu barədə yazmağa lüzum yoxdur. Başqa qaranlıq məqamlara aydınlıq gətirmək üçün davam edək.

Van Qoq Cemal Süreyyanın şeirlərindən birində rastımıza çıxır:

Buludu kəsdilər, bulud üç parça,
qanım yerə axdı, bulud üç parça,
iki gəmiçiyə Van Qoqdan aşırılmış
bir qadının üzü ha ha ha...

Cemal Süreyyanın bəhs etdiyi sarı rəng Van Qoqun rəsmlərində atası öldükdən sonra, Parisdə yaşayan qardaşının yanına getdikdən sonra boy göstərməyə başlayır. "Gecə" tablosundakı ulduzlar cənnət çiçəkləri kimi təsvir olunmuşdu. Rəssam, sanki bütün həyatı boyu gözünü göy üzündən çəkmədən səmanın xəritəsini çəkmişdi. Dövrünün böyük astrofiziki Ceyn Pierre Luminet göy üzü xəritələri ilə rəssamın tablolarını müqayisə edərkən heyrətətamiz bir nəticəyə gəlir. O, dahi rəssamın 1889-cu ildə çəkdiyi "Ulduzlu gecə" tablosu üzərində uzun müddət çalışır, təhlillər aparır. Və Van Qoqun fırçasıyla ulduzları doğru yerlərdən asdığını kəşf edir.

Van Qoqun qardaşına, bacısına yazdığı çoxlu məktublar var. Bu məktublar tarixin göy üzü xəritəsidir. Onlar vasitəsilə Van Qoqun düşüncələri, arzu və istəkləri barədə müəyyən qədər təsəvvürümüz yaranır. Dəfələrlə auksiona çıxarılmış bu saralmış kağızlar bizə bəzi ipuçları verir.

Ötən əsrin oftalmoloq alimlərindən olan Frederik Marie bu məktublardan yola çıxaraq rəssamın qlaukoma xəstəliyindən əziyyət çəkməsi faktını ortaya çıxartdı. Onun 1971-ci ildə xarici jurnallardan birində dərc olunmuş yazısı Van Qoqla bağlı bir çox müəmmalı məqamlara işıq saldı. Van Qoqun son dövr tablolarında lampaların və ulduzların ətrafındakı işıq çəmbərləri getdikə böyüyür, genişləyir. Marienin çıxış nöqtəsi də bu nüanslardır. Alim yazır: "Van Qoqun son dövr rəsmlərindəki lampaların ətrafında görünən

dəyirmi işıqlar getdikcə pisləşən göz xəstəliyinin açıq əlamətləridir. Işığın çevrəsindəki bu bulanıqlıq sənətçiyə aid özəl bir ifadə forması olmayıb, işığın gəldiyi qaynaqları görmə bacarığının tədricən azalmasının nəticəsidir. Van Qoq qardaşı Teoya yazdığı məktublarda da ifadə etdiyi kimi, Quzey Avropanın insanı boğan soyuq işığından xilas olmaq üçün ölümündən iki il öncə Fransaya üz tutmuşdu. Doktor Marienin gəldiyi qənaətə görə, Van Qoqu intihara sürükləyən əsas səbəb ruhi sıxıntıları deyil, xroniki qlaukoma xəstəliyi olub. Fikrinin təsdiqi kimi "Kartof yeyənlər" və "Gecə qəhvəsi" rəsmlərini müqayisə edir. Birinci rəsmdə bulanıq işığın heç bir bəliktisi olmadığı halda ikinci rəsmdə tavan işıq ləkələri içindədir.

Van Qoq 1888-ci ildə Qogenə yazdığı məktubda yaşantılarını belə ifadə edir: "Zaman-zaman gözlərimə qəribə bir yorğunluq çökür. Sənə bu məktubu yazdığım anlarda da eyni yorğunluğu hiss edirəm. Bir az istirahət etməyimə ehtiyac var".

Türk şairi Bedri Rəhmi Eyyuboğlunun Van Qoqa həsr etdiyi şeiri ilə doktor Marienin qənaətləri arasında heyrətedici bir bənzərlik var:

Dünən gecə Van Qoqu gördüm röyamda,
ağlayırdı,
gözünün üstündə bir pambıq,
pambıqdan qan sızırırdı.
Dünən gecə Van Qoqu gördüm röyamda,
bir qulağımı kəsib
dostuna aparmışdı,
amma qulağı deyil,
gözləri idi qanayan.
Dünən gecə Van Qoqu gördüm röyamda,
ağlayırdı...